

Försäkringsmännen och kampen för gifta kvinnors äganderätt

av Liselotte Eriksson

Liselotte Eriksson
liselotte.eriksson@ekhist.umu.se

Vid sekelskiftet 1900 uppstod en mängd ideella rörelser som arbetade för kvinnors rättigheter. Rörelserna strävade efter lagstiftningsförändringar vilket kom i konflikt med tidens traditionella förhållanden som begränsade kvinnans medborgarskap. I artikeln behandlas den första svenska föreningen för kvinnors rättigheter som var verksam under slutet av 1800-talet. Särskilt uppmärksammas hur företrädare för försäkringsbolag agerade för att stärka gifta kvinnors äganderätt. Vidare diskuteras hur kvinnorörelsens intressen sammanföll med – men även avvek från – försäkringsbranschens intressen.

Kvinnlig emancipation och ekonomisk utveckling

Under senare delen av 1800-talet förändrades lagstiftningen i syfte att stärka främst ogifta kvinnors rättigheter. Bakgrunden var de stora samhällsförändringar som skedde i samband med industrialiseringen. Emigrationen skapade ett överskott på kvinnor samtidigt som efterfrågan på kvinnlig arbetskraft ökade med framväxten av nya branscher. De otidsenliga institutionerna skapade problem på arbetsmarknaden och blev ett hinder för ekonomisk tillväxt.¹ Bland näringslivets representanter fanns krav på liberalisering av praxis och rättssystem för att öka möjligheten för kvinnor att verka som juridiskt och ekonomiskt subjekt.

Gifta kvinnor var sedan 1734 års lag helt underställd antingen maken eller fadern. Detta målsmanskap innebar fullständig förvaltningsrätt och målsäganderätt över hustrun och/eller

dottern.² Detta omyndigskap var en viktig drivkraft bakom kvinnorörelsens framväxt i Sverige.³

Den första föreningen för kvinnors rättigheter i Sverige var ”Föreningen för gifta kvinnors äganderätt” (hädanefter GKÄR), som bildades 1873. Syftet var att uppnå fullständiga medborgerliga rättigheter för gifta kvinnor. Föreningen hade som mest 356 medlemmar och föreningens ändamål var: ”... att verka för en sådan förändring i lagen, att den gifta kvinnan tillerkännes rätt att råda öfver den egendom hon före eller efter äktenskapet ärft eller förvärfvt och således äfven öfver inkomsten af eget arbete”.⁴

För att genomdriva detta mål krävdes stöd från riksdagsmän, då kvinnor vid denna tid

Liselotte Eriksson är doktorand vid institutionen för ekonomisk historia, Umeå Universitet. Artikeln är sammanfattning av en magisteruppsats som kan kvireras från författaren.

hade begränsade möjligheter att själva agera i offentligheten. En grupp som visade ett speciellt intresse för gifta kvinnors rättigheter var företrädare från livförsäkringsrörelsen.

Livförsäkringsrörelsen och kvinnorna

Det framväxande industrisamhället medförde att det traditionella ansvarstagandet mellan generationerna inom jordbrukssamhället upplöstes gradvis. Detta skapade nya behov av att säkra försörjningen vid ålderdom och sjukdom.⁵ I samband med dessa samhällsförändringar bildades de första livförsäkringsbolagen.

Den svenska livförsäkringsrörelsen som uppstod under 1800-talets senare del (främst representerad av Thules bildande 1873), representerades av en intellektuell och politisk elit med liberalismen som bas. Försäkringsmännen umgicks med och var släkt med kvinnor som skulle komma att utmärka sig i den framväxande kvinnorörelsen.

Sveriges första nationella livförsäkringsaktiebolag Skandia grundades 1855. Bland initiativtagarna fanns stiftaren av Stockholms Enskilda Bank och riksdagsmannen, A. O. Wallenberg (gift med en av GKÄRs stiftare Anna Wallenberg).⁶ GKÄRs första ordförande, generaldirektör Gustaf Fridolf Almquist var även styrelseledamot i Skandia.

Ett annat bolag med intresse för GKÄR var livförsäkringsbolaget Thule. Bolaget grundades 1873 och riktade sig till bredare befolkningsgrupper: till kvinnor och arbetare.⁷ En av bolagets förgrundsgestalter, Sven Palme, ansåg att livförsäkringen var viktig för breda samhällsgrupper i en tid när det saknades ett offentligt försäkringssystem. Hans motto för livförsäkringsväsendet var att: *"Grunden är vetenskap, medlet är affärsmässighet, målet är aktiv socialpolitik"*⁸ Den företagskultur som Palme förespråkade fick senare ett stort genomslag inom livförsäkringsbranschen och

Thule blev med tiden ett av Nordens största livförsäkringsbolag.

I motsats till andra bolag såg Thule kvinnor som en potentiellt viktig målgrupp.⁹ Man använde bl.a. kvinnliga agenter för att locka kvinnliga kunder och anställde även Sveriges första kvinnliga läkare, Karolina Widerström, som försäkringsläkare. Man hade noterat att utländska försäkringsbolag använt detta grepp eftersom många kvinnor inte ville undersökas av män.

Det fanns ett stort intresse för sociala frågor bland många försäkringsmän. Ett uttryck för detta var engagemanget för kvinnorörelsen. Thule startades samtidigt som GKÄR bildades och lagen om gift kvinnas förvaltningsrätt trädde i kraft. Både Palme och Wallenberg var medlemmar i GKÄR. Bland Thules styrelseledamöter 1883 var inte mindre än 4 av 7 även ledamöter i föreningen. En av Thules grundare och sedermera bolagets aktuarie, professor Hugo Gyldeń, var exempelvis GKÄRs andra ordförande.¹⁰

Det kan därför te sig paradoxalt att Palme samtidigt motarbetade kvinnors medlemskap i *Svenska Försäkringsföreningen*, (SFF) under sina 30 år som ordförande. Frågan är dock vilken betydelse dessa motsatta intressen spelade för att driva fram lagstiftningsförändringar?

En misslyckad allians

Trots att GKÄRs officiella strävan var en lag om särägande mellan mannen och kvinnan i äktenskapet, började en konkurrerande inriktning att utkristallisera sig. Denna arbetade för egendomsgemenskap mellan makar, där beslut skulle tas i äktenskaplig enighet och harmoni. Dess företrädare utgick från att kvinnor och män av naturen var annorlunda och hade olika uppgifter i samhället och familjen.

Många av GKÄRs medlemmar i riksdagen visade sig vara solidariska med principen om egendomsgemenskap. Successivt avvek de

från tanken på ett fullständigt särägande. Med anledning av detta växte kritiken från GKÄRs styrelse gentemot föreningens representanter i riksdagen.

Efter instiftandet av GKÄR presenterades en rad motioner i Riksdagen gällande frågan om gifta kvinnors äganderätt. Motionerna ledde fram till en ny lagstiftning 1874. Lagen blev dock en besvikelse för dem i föreningen som stödde principen om särägande. Inte minst med anledning av att motionären Aron Philipsson hade svängt, från att förespråka särägande till att föreslå egendoms gemenskap.

Frågan om huruvida särägande eller egendoms gemenskap var det ideala byggde främst på föreställningen om hur äktenskapet borde fungera. De flesta av medlemmarna ville bibehålla den traditionella ordningen i familjen med mannen som överhuvud. Kvinnans rätta plats var i hemmet och enbart i undantagsfall krävdes en lag för att värna om kvinnans inkomst och förmögenhet. Därför utgick många av motionerna från att kvinnor i ett sunt äktenskap skulle lämna över det ekonomiska ansvaret till sina män. Detta uppfattades som den naturliga ordningen. Den förutfattade meningen bland många medlemmar var att frågan om särägande endast var aktuell där män missbrukade sin makt.

Det fanns emellertid riksdagsledamöter som bibehöll föreningens ursprungliga uppfattning om särägande, bland annat försäkringsmännen G.F. Almqvist, Axel Key och A.O. Wallenberg. De ansåg att de gifta kvinnornas begränsade medborgerliga rättigheter enbart berodde på föråldrade institutioner, och inte som argumenterades i andra sammanhang, av begränsade kunskaper. Då ogifta kvinnor fått utökade möjligheter till utbildning och arbete borde även gifta kvinnor få delta i ekonomisk verksamhet på samma villkor.

Sammanfattningsvis menade Almqvist, Key och Wallenberg att de gifta kvinnornas ställning inte var förenlig med den pågående demokratiseringen av samhället. De ökade

möjligheterna för vidareutbildning bland kvinnor var ett tydligt tecken på att kvinnor inom en snar framtid kunde uppnå samma utbildningsnivå som män. Almqvist, Key och Wallenberg ansåg även att kvinnor, främst i de lägre klasserna, var mer ekonomiska (sparsamma) än män.

De gifta kvinnornas fullständiga äganderätt stod inte heller i konflikt med ett fungerande familjeliv, det skulle enligt förespråkarna snarare förbättra relationerna inom familjen.

Därför kan det hävdas att försäkringsmännen inom GKÄR hade en mer liberal inställning till kvinnors äganderätt än majoriteten av manliga medlemmar inom föreningen. Oenigheten intensifierades i samband med lagen om gift kvinnas förvaltningsrätt.

Lagen om gift kvinnas förvaltningsrätt 1874

År 1874 fick gifta kvinnor förvaltningsrätt med förbehåll att det fanns ett äktenskapsförord. Denna till synes omdanande förändring var i praktiken av begränsad betydelse. Ett kvinnligt önskemål om äktenskapsförord betraktades som ett misstroende gentemot mannen. Därför var äktenskapsförord inte heller vanligt förekommande vare sig före eller efter lagens införande. År 1863 tecknades förord i 1,8 procent av alla äktenskap och tjugo år senare ökade denna andel till nästan 5 procent.¹¹

Hovrättsnotarie Karl Staaf (sedermera statsminister och drivande i rösträttsfrågan) beskrev på uppdrag av GKÄR de gifta kvinnornas ställning efter lagen 1874. Staaf menade att lagen medförde en rad problem särskilt med hänsyn till att frågan om målsmanskap inte hade förändrats. Detta innebar exempelvis att män fortfarande representerade sin fru i alla offentliga sammanhang t.ex. i domstol. I praktiken kunde alltså män ogiltigförklara kvinnors förvaltningsrätt. Samtidigt kom 1874 års lag i konflikt med 1846 års näringsfrihets-

lagstiftning där kvinnor fått möjlighet att driva handel om hon hade sin mans samtycke. Till följd av dessa begränsningar var det oklart vilka befogenheter kvinnor egentligen hade över sin egendom.¹²

Enligt GKÄR var den partiella framgången med 1874 års lag i praktiken ett hinder för fortsatta reformer. Lagen medförde även att riksdagens intresse för frågan försvann. Trots att flera motioner presenterades, vilka för övrigt inte hade stöd av föreningens styrelse, avlogs dessa i riksdagens lagutskott utan någon debatt. Bland föreningens kvinnor ökade kritiken mot riksdagsmän, vilka betraktades som ”fega” och utan engagemang.¹³ Föreningens styrelse ansåg att frågan om gifta kvinnors äganderätt hade större möjligheter att drivas framgångsrikt inom Fredrika-Bremer-Förbundet (FBF), som grundats 1884. FBF hade också en mer heltäckande agenda för kampen för kvinnors rättigheter och slutligen anslöt sig GKÄR till FBF 1895.¹⁴

Det kan också påpekas att försäkringsmännen fortsatte att driva frågan om särägande i riksdagen, men de presenterade aldrig någon motion i ärendet. Men detta förändrades 1895 då försäkringsmannen, tillika riksledamot och medlem av GKÄR, Edvard Wavrinsky engagerade sig i frågan.

Särägande och livförsäkringens princip

Edvard Wavrinsky var direktör i ett mindre försäkringsbolag, Tre kronor, och kom att föra kampen för gifta kvinnors rättigheter vidare i riksdagen. Wavrinsky hade inspirerats av den engelska lagen *married womens property act från* 1884. Det brittiska livförsäkringsväsendet var betydligt mer utvecklat än det svenska och livförsäkringens omnämndes särskilt i lagen. Den brittiska lagen gav inte bara gifta kvinnor äganderätt utan gjorde även livförsäkringens oantastlig. Tidigare kunde andra än livförsäkringens förmånstagare

göra anspråk på försäkringssumman vilket urholkade livförsäkringens princip.¹⁵

Livförsäkring kunde efter 1874 års lag bli kvinnans enskilda egendom på tre sätt:

1. Om livförsäkring tagits av mannen innan han gift sig, kunde han genom äktenskapsförord avsäga sig giftorätten i försäkringen och göra den till hustruns enskilda egendom.
2. Genom boskillnad som upphävde egendomsgemenskapen, (detta var knappast socialt accepterat i 1800-talets Sverige.)
3. Genom att mannen överlät livförsäkring till en tredje man som i sin tur överlät livförsäkring till hustrun som gåva, vilket innebar att den blev hennes enskilda egendom.

Dessa metoder kunde få det önskade utfallet endast om inga misstankar om försäkringsbedrägeri fanns.¹⁶

Wavrinsky presenterade den brittiska lagen bland annat i *Svenska Försäkringsföreningen* (1884 och 1893) och producerade även en motion till 1895 års riksdag. Förslaget var att änkor skulle få laglig rätt till sin makes livförsäkring.

Wavrinsky önskade således i sin motion: ”att en gift qvinna bör få rätt att förvärva, disponera, behålla, testamenteriskt eller på annat sätt sin egendom, utan något ombuds förmedling på samma sätt som hon voro ogift”¹⁷.

Wavrinsky menade vidare att den svenska lagstiftningen inte var utvecklad för skydda privat försäkringsverksamhet.¹⁸ Han var medlem i GKÄR och delade föreningens uppfattning om gifta kvinnors äganderätt. Ett ytterligare skäl för engagemanget var viljan att undanröja rättslig osäkerhet.¹⁹

Livförsäkringens principer var inte helt lagligt fastställda, då gifta kvinnor inte hade äganderätt utan livförsäkringens tillföll det gemensamma lösöret i boet. Detta innebar att eventuella kreditorer och andra arvtagare kunde göra anspråk på den utbetalda livförsäk-

ringen på samma sätt som annat lösöre. Livförsäkringen skulle som i England bli ”oantastlig” och enbart tillfalla i avtalet nämnda förmanstagare. Detta krävde emellertid införandet av fullständig äganderätt för kvinnor. Utbetalningen av försäkringsbrevet skulle alltså inte ses som den försäkrades egendom och inte användas för att betala den försäkrades skulder. Wavrinsky ville garantera änkan en del av livförsäkringen även i de fall då livförsäkringen tagits med uppsåt att bedra borgenärer.²⁰

Förslaget vann varken stöd hos Försäkringsföreningen eller riksdagen. I det förstnämnda fallet ansågs att den svenska försäkringsmarknaden inte var lika avancerad som den brittiska. I riksdagen avslogs motionen utan debatt. Lagutskottet menade att en sådan institutionell förändring skulle underminera mäns aktsamhet och sparsamhet. Den befintliga lagstiftningen bidrog, enligt lagutskottet, till eftertanke bland män före riskfyllda investeringar. Lagutskottet menade sammanfattningsvis att egendomsgemenskap var att föredra eftersom både män och kvinnor tvingades vara solidariska inom hushållet, vilket antogs tjäna samhällets bästa.²¹

I *Tidskrift för hemmet*, (som sedan blev Fredrika-Bremer-Förbundets tidskrift), illustreras kvinnornas tilltagande frustration över riksdagsmännens svek i frågan. Några av kvinnorna såg männens agenda och deras dominans i GKÄR som ett problem. Detta bidrog bland annat till att man redan vid stiftandet av FBF bestämde sig för att begränsa männens deltagande i styrelsen. Två av stiftarna som beslutade detta var GKÄR-stiftarna Ellen Anckarsvärd och Fredrika Linnell.²² Beslutet baserades troligtvis på erfarenheter i GKÄR, och FBF som fortfarande är aktiva, blev en mer separatistisk organisation där kvinnor organiserades som kvinnor. Anna Wallenberg upprättade även en fond i FBF, som skulle användas till administrativa kostnader – under förutsättningen att sekreteraren i FBF även fortsättningsvis var en kvinna.²³ Även

inom FBF uppkom två fallanger där den ena ansåg att kvinnor och män borde bli jämställda och den andra som ansåg att kvinnans främsta kall var som maka och mor.

Trots oenighet fick FBF uppleva större framgångar än GKÄR. Giftna kvinnor i Sverige blev myndiga och fick möjlighet att äga på samma sätt som mannen i och med den nya giftermålsbalken 1920. Den önskan GKÄR hade haft om totalt särägande blev inte verklighet förrän 1971 i och med lagen om särbeskattnings mellan makar.

Livförsäkringsrörelsens problem med vem som skulle tilldelas avkastningen på livförsäkringen, den som avkastningen var ämnad eller kreditorer, löstes juridiskt 1927 då livförsäkringen blev oantastlig. Detta hade emellertid varit praxis bland försäkringsbolagen redan i början av 1900-talet.

Avslutning

Skälen till att många ledande försäkringsmän eftersträvade demokratiska reformer för kvinnor var troligen mångfacetterade.

Alla medlemmar i GKÄR ansåg att gifta kvinnors ägandeförhållanden borde förändras, men de var oeniga om på vilket sätt. Idén med egendomsgemenskap var att man ville ge den giftna kvinnan äganderätt men inte så att den inkräktade på mannens förvaltningsrätt och makt i äktenskapet. Den giftna kvinnan kunde genom äktenskapsförord efter ”lagen om giftna kvinnans förvaltningsrätt” 1874 vinna äganderätt men det naturliga ansågs vara att kvinnan överlämnade det ekonomiska ansvaret till mannen. De som önskade egendomsgemenskap trodde på en ordning mellan könen, där kvinnans viktigaste uppgift var hem och barn.

Sven Palme var med i GKÄR och var för särägande samtidigt som han arbetade mot kvinnligt medlemskap i SFF. Palmes paradoxala uppfattning kan förklaras av att han å ena sidan hade en syn som motsatte sig kvinnan som verksam i det offentliga livet. Å

andra sidan ville han i sin egenskap av försäkringsman, likt E. Wavrinsky, förbättra förutsättningarna för livförsäkringsindustrin. En lag där gifta kvinnor fick äganderätt skulle bidra till att avkastningen på en livförsäkring verkligen kom den gifta kvinnan till godo, då gifta kvinnor oftast var förmånstagare till en tagen livförsäkring.

Försäkringsmäns deltagande i GKÄR kan alltså förklaras med att de ville undanröja ett rättsligt hinder som kunde bli ett problem för den ekonomiska utvecklingen av livförsäkringsrörelsen. Ytterligare ett ekonomiskt incitament för försäkringsmännen för att delta i GKÄR var att kvinnor kunde bli en viktig kundgrupp.

Förutom det rent ekonomiska intresset i att förbättra kvinnors villkor, var många av försäkringsmännen influerade av upplysningens idéer och arbetade för bättre sociala förhållanden via andra rörelser som exempelvis Stockholms arbetarinstitut.²⁴ En bidragande orsak kan naturligtvis även vara att flera försäkringsmän var gifta med kvinnor i den framväxande kvinnorörelsen.

Idag ses ofta försäkringsrörelsen som ren affärsverksamhet utan ideologiska förtecken, men den tidiga privata försäkringsrörelsen sågs av sina företrädare som ett led i att öka den sociala och ekonomiska tryggheten i samhället. Mot denna bakgrund kan försäkringsmännens deltagande i GKÄR ses som ett led i denna strävan.

Trots stödet från försäkringsmän blev arbetet inom ramen för GKÄR ett misslyckande. Intresset för gifta kvinnors äganderätt stöddes av vissa företrädare inom försäkringsbranschen, men inte av försäkringsrörelsen i stort; förslaget om gift kvinnas äganderätt stöddes t.ex. inte av försäkringsföreningen. Stödet grundades på ekonomiska motiv, vilket inte fullt sammanföll med idén om kvinnlig frigörelse.

När GKÄR gick upp i FBF 1895 hade frågan om gift kvinnors äganderätt inte längre

ett eget forum, vilket ytterligare minskade intresset. Till skillnad från GKÄR begränsade FBF männens deltagande i styrelsen, vilket innebar att det tidigare gemensamma arbetet för gift kvinnas äganderätt försvårades. Naturligtvis innebar även 1874 års lag att opinionen för ytterligare lagförändringar minskade i riksdagen.

Ett mer grundläggande hinder för arbetet mot särägande var att det inom kvinnorörelsen fanns en strävan efter konsensus. Det senare handlade om att undvika motsättningar mellan män och kvinnor inom äktenskapet. Av den anledningen vann egendomsgemenskap mark på bekostnad av GKÄRs ursprungliga princip om särägande i äktenskapet.

Noter

- ¹ Karlsson Sjögren (2003) s. 36
- ² Widerberg (1980) s. 46
- ³ Manns (1997) s. 53
- ⁴ *Om den gifta kvinnans eganderätt IV* (1873) 1 GKÄRs stadgar 1 § s. 1
- ⁵ Hammar (2001) s. 121
- ⁶ Englund (1982), s. 56 f.
- ⁷ *Lifförsäkringsaktiebolaget Thules festskrift II 1887-1898* s. 8
- ⁸ *Lifförsäkringsaktiebolaget Thules festskrift II 1887-1898* s. 6
- ⁹ *Försäkringsföreningens tidskrift* 1884 s. 25
- ¹⁰ Förteckning på ledamöter i Föreningen för gift kvinnas eganderätt. Stockholm 1874-1887.
- ¹¹ Norlander (2000) s. 37
- ¹² *Om den gifta kvinnans eganderätt IV* (1892) NR. 4 s. 39. 55-57
- ¹³ *TFH* 1878:6, Tilläggsblad no. 1 s. 12
- ¹⁴ Manns (1997)
- ¹⁵ *Försäkringsföreningens tidskrift* 1893 s. 146
- ¹⁶ *Försäkringsföreningens tidskrift* 1893 s. 147
- ¹⁷ Motion FK 1895:159 s.7
- ¹⁸ Motion FK 1895:159 s. 5
- ¹⁹ Motion FK 1895:159 s. 4
- ²⁰ Motion AK 1895:159 s.7-8
- ²¹ Lagutskottet utlåtande 1896:35 s. 6
- ²² Manns (1997) s. 65
- ²³ Axell (1987) s. 54
- ²⁴ Bolin (1930) s. 134 *Stockholms arbetarinstitut 50 år, 1880-1930*. Stockholm.

Referenslista

Otryckt material

Riksarkivet, Stockholm

Föreningen för gifta kvinnors äganderätt arkiv,
i FBFs arkiv.

Tryckt material

Tidskrifter och tidningar

Om den gifta kvinnans äganderätt:

I, II, III (Avtryck ur Tidskrift för hemmet)

IV (1873)

1. Föreningen för gifta kvinnors äganderätt,
stadgar.

2. En rättvisa och en orättvisa.

V (1873)

1. Ang. Herr W. Walldéns motion vid riksdagen
1873

VI (1874)

1. Ang. Herr L. M. Nordenfelts motion vid
riksdagen 1874

2. Ang. Herr A. Philipssons motion vid riksdagen
1874

3. Beträktelser över motionerna.

VII (1874)

3. Några ord om de föreslagna förändringarna

4. Man och hustru

XI (1876)

1. Prisfördelningen och juryns protokoll

IV (1892)

2. Frågan om gifta makars äganderätt

Försäkringsföreningens tidskrift 1880, 1884, 1893

Tidskrift för hemmet 1874:2, 1874:6, 1874:16,
1877:3, 1878:5, 1878:6 tillägsblad no.1, 1883:3,
1885:3

*Lifförsäkringsaktiebolaget Thules Festskrift vid
bolagets 25 års jubileum 1873-1898*, II. Stock-
holm.

Riksdagstryck

Lagutskottets utlåtanden 1873:13, 1874:22 1896:35

Motioner AK 1873:92, 1874:10

Motioner FK 1874:6, 1895:159

Diskussion i andra kammaren öfver Lag-utskottets
utlåtande, N:o 13.

Diskussion i första kammaren öfver Lag-utskot-
tets utlåtande, N:o 13

Övrig källor och litteratur

Axell, Ruth (1987) *Fredrika-Bremer-Förbundets
stipendieinstitution 1887-1987. Donatorerna.*
Fredrika Bremer Förbundet, Stockholm.

Bolin (1930) *Stockholms arbetarinstitut 50 år,
1880-1930.* Stockholm.

Englund, Karl (1982) *Försäkring och fusioner.*
Stockholm.

Hammar, Inger (2001) "Kvinnokall och kvinnosak
: några nedslag i 1800-talets debatt om genus,
medborgarskap och offentlighet" I: *Kvinnor på
gränsen till medborgarskap: genus politik och
offentlighet 1800-1950.* Atlas: Stockholm.

Karlsson Sjögren, Åsa (1998) *Kvinnors rätt i stor-
maktstid.* Swedish science press, Uppsala.

Manns, Ulla (1997) *Den sanna frigörelsen.* Sym-
posion, Stockholm.

Manns, Ulla (2004) "En man för sin sak. Lars
Hierta, Oscar Stackelberg och Fredrik Borg". I:
*Än män då? Kön och feminism i Sverige under
150 år.* Sjöberg, Yvonne och Österberg Kjell
(ed) Atlas Akademi, Stockholm.

Norlander, Kerstin (2000) *Människor kring ett
företag.* Kompendiet, Göteborg.

Widerberg, Karin (1980) *Kvinnor, klasser och
lagar 1750-1980.* Liber förlag, Stockholm.